

بررسی انتقادی مطالعات سبک‌زندگی دینی^۱

سمیه توحیدلو^۲

تاریخ دریافت: ۰۰/۱۲/۱۷، تاریخ تایید: ۰۱/۰۲/۱۹

DOI: 10.22034/JCSC.2022.550269.2545

چکیده

مطالعات سبک‌زندگی اسلامی یکی از پرشمارترین عناوین کتاب و پژوهش (خصوصاً در دهه ۹۰) بوده و مورد توجه نهادهای حاکمیتی و سیاستگذاران فرهنگی قرار گرفته است. به هدف بررسی انتقادی این مطالعات و مسئله‌شناسی این پژوهش‌ها ۳۰ مقاله و ۱۴ کتاب گزینش و با روش «فرا ترکیب» و با رویکرد «تحلیل انتقادی» بررسی شده است. در این مقاله انواع نظریه‌ها و روش‌های به‌کارگرفته و چالش‌هایی که به تصویر کشیده‌اند دسته‌بندی و عرضه شده است. پس از ارائه نپم‌رخی از وضعیت فعلی دین‌داری و سبک‌زندگی دینی برآمده از پژوهش‌ها، ماهیت پژوهش‌ها و انتقاداتی که به آن‌ها وارد شده از نظر گذراننده شد. عدم توجه به پرسش‌های امروز در مطالعات، نادیده گرفتن تکثر سبک‌های زندگی، دولتی و سفارشی بودن پژوهش‌ها، غیر علمی بودن آثار ترویجی، نپرداختن به موضوعاتی چون عدالت و قدرت در شاخص‌ها، اکتفا کردن به رویکردهای فردی و روان‌شناختی، قطبی شدن مطالعات، نداشتن گفتگوی انتقادی با نظریات به‌کارگرفته شده و ارائه همبستگی‌های بدیهی بین متغیرها در مطالعات کمی، از جمله نقدهای وارده به این پژوهش‌ها است.

کلمات کلیدی: سبک‌زندگی، سبک‌زندگی دینی، سبک‌زندگی اسلامی، سیاست‌گذاری فرهنگی، فرا ترکیب

---

۱ مقاله برآمده از طرح پژوهشی موظف اعتلا علوم انسانی با عنوان تحلیل کارآمدی پژوهش‌های موجود در حل مسائل اجتماعی (الگوی مصرف و سبک زندگی) است.

۲ عضو هیات علمی پژوهشکده مطالعات اجتماعی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛

s.tohidlou@ihcs.ac.ir

بیان مسئله

دینداری یکی از شاخصه‌های مهم برای شناخت سبک‌زندگی در جامعه ماست. محقق سبک‌زندگی اسلامی، نمی‌تواند از کنار ابعاد دینداری و نسبت آن با سبک‌زندگی به آسانی بگذرد. در همه پژوهش‌های موجود درباره سبک‌زندگی می‌توان رد و اثر دینداری و همبستگی مثبت و منفی‌اش را با آن و دیگر متغیرهای بازگوکننده سبک‌زندگی دید. اما از میان همه این‌ها بخشی از مطالعات صرفاً به موضوع سبک‌زندگی اسلامی می‌پردازند. تلاششان در راستای ارزیابی و ترویج شاخص‌های سبک‌زندگی اسلامی است. تعاریف مختلفی را نیز از این نوع سبک‌زندگی ارائه می‌دهند.

به جز اهمیت پژوهشی موضوع سبک‌زندگی، دغدغه حاکمیت نیز پژوهش‌های سبک‌زندگی اسلامی را پرشمار کرده است. سال ۱۳۸۸ از سوی رهبری سال اصلاح الگوی مصرف معرفی شد، از طرفی در سال ۱۳۹۱ وی با طرح بیست سؤال اساسی درباره فرهنگ کار، نقش و ارزش خانواده و مبتلیات آن، اخلاق و مظاهر بی‌اخلاقی، جایگاه زنان، فرهنگ رانندگی، آپارتمان‌نشینی، سیاست‌های اقتصادی، معاشرت‌های روزانه، پوشش و مواردی از این دست، بررسی درباره این موضوعات را از جامعه علمی مطالبه کرد. همین موضوع عاملی شده است که دهه نود مملو از متونی است که مراکز دانشگاهی و نهادهای دینی تأسیس شده برای این موضوع، درباره سبک‌زندگی اسلامی تولید کرده‌اند.

به نظر می‌رسد علیرغم تولید بالای محتوا درباره سبک‌زندگی اسلامی، نه سیاستگذار و نه کسانی که دغدغه ترویج سبک‌زندگی اسلامی را داشته‌اند، از نتیجه راضی نبوده‌اند. این پژوهش بر آن است که با روش فراترکیب^۱ پژوهش‌های شاخص این سالیان درباره سبک‌زندگی اسلامی به نقد و ارزیابی این پژوهش‌ها بپردازد و آن‌ها را از منظر مسئله‌شناسی، روش و نتایج مورد بررسی قرار دهد. باوجود تعداد بالای پژوهش تولید شده درباره سبک‌زندگی دینی، مطالعاتی مشابه پژوهش حاضر، که تا کنون انجام شده اغلب فرامطالعه‌هایی^۲ درباره پژوهش‌های دینداری یا سبک‌زندگی دینی بوده است. (فاضلی، ۱۳۹۳؛ سراج‌زاده، ۱۳۹۶؛ سفیری، ۱۳۹۰؛ فرجی و کاظمی، ۱۳۸۲)

تعریف مفهومی سبک‌زندگی

دو مفهوم مصرف و سبک‌زندگی در ارتباط با یکدیگر مورد توجه قرار گرفته‌اند. نظریه‌پردازان زیادی از جمله گیدنز، ویلن، بوردیو درباره آن اظهارنظر کرده‌اند که بعدتر درباره دسته‌بندی‌های

1 Meta-synthesis

2 Meta-study

نظری موجود در پژوهش‌ها بدان اشاره خواهد شد. «سبک‌زندگی عبارت است از طیف رفتاری‌ای که اصلی انسجام‌بخش بر آن حاکم است و عرصه‌ای از زندگی را تحت پوشش دارد، درمیان گروهی از افراد جامعه قابل مشاهده است و الزاماً برای همگان قابل تشخیص نیست، اگرچه محقق اجتماعی میان آن و بقیه طیف رفتارهای افراد جامعه تمایز قائل می‌شود. البته سبک‌های زندگی می‌توانند تشخیص‌پذیر یا اساساً به قصد ایجاد تشخیص سامان داده شوند. درنهایت اینکه سبک‌زندگی زاینده انتخاب‌های مردم در میان محدودیت‌های ساختاری‌شان است.» (فاضلی، ۱۳۹۸: ۸۴)

سبک‌زندگی اسلامی یکی از انواع این سبک‌هاست که مبتنی بر تعالیم دینی رایج بنا شده است.

روش و روش‌شناسی پژوهش

از روش‌هایی که برای بررسی و ترکیب پژوهش‌های موجود در یک حوزه، مورد استفاده قرار می‌گیرد می‌توان به فرامطالعه اشاره کرد. با به‌کارگیری روش فرامطالعه می‌توان نتایج پژوهش‌ها را با یکدیگر ترکیب کرد و روابط تازه‌ای میان پدیده‌های اجتماعی کشف نمود. (گلاس، ۱۹۷۶) فرامطالعه روشی برای تحلیل تحلیل‌ها است. (دی کاستر، ۲۰۰۳) فرامطالعه چهار بخش مختلف دارد:

فراتحلیل^۱: که تحلیل کمی محتوای مطالعات اولیه است.

فراروش^۲: که تحلیل روش‌شناسی مطالعات اولیه است.

فرا نظریه^۳: که تحلیل نظریه‌های مطالعات اولیه است.

فرا ترکیب: که تحلیل کیفی محتوای مطالعات اولیه است. (بنچ و دی، ۲۰۱۰)

فرا ترکیب نوعی روش تحقیقی است که برای ترجمه‌های تفسیری و با ایجاد تئوری با بهره‌گیری از یکپارچگی و مقایسه یافته‌های مختلف استفاده می‌شود. (بک، ۲۰۰۲: ۹۵) این روش با فراهم کردن نگرشی نظام‌مند برای پژوهشگران از طریق ترکیب پژوهش‌های مختلف به کشف موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد و با این روش دانش فعلی را ارتقا می‌دهد و دید جامع و گسترده‌ای را در زمینه مسائل به وجود می‌آورد. (زیمر، ۲۰۰۶: ۳۱۲-۳۱۶)

با روش فرا ترکیب و مراحل گام به گام سندولوسکی و باروسو کار بخش توصیف و گردآوری پژوهش حاضر به انجام رسیده است. (سندولوسکی و باروسو، ۲۰۰۶) در ادامه با رویکرد انتقادی

1 meta-analysis

2 Meta-metod

3 Meta-theory

تلاش بر نقد متون شده است. در این رویکرد «باورد داشتن به واقعیتی قابل کشف فراتر از صرف توصیف برساخته‌ها و پرهیز از ابتدای کار بر سخنان و گفته‌های مردم (یا توصیف برساخته‌ها) نمودار می‌شود». (باقری و غفاری، ۱۳۹۹) لازم به ذکر است که رویکرد انتقادی بدان صورت که ما آن را فهم می‌کنیم بیش از هر چیز در صدد درافتادن با نمودهای قدرت و رخ‌نمایی از واقعیت پشت آن است. کوشش پژوهشگر انتقادی در راستای شناسایی این قدرت‌ها و نفوذ به پشت آن‌ها برای شناخت واقعیت است. (سایر، ۲۰۱۰: ۵۸-۱۰۳)

مراحل اجرای این روش به اختصار به شرح زیر است:

- تنظیم سؤال: وجه نظر دانشگاهیان، سیاست‌گذاران و نگاه عمومی و قید مطالعات سبک‌زندگی سؤال اصلی پژوهش که «مسئله‌شناسی پژوهش‌های سبک‌زندگی» و توصیف «نتایج و راهکارهای» گروه‌های بالا در موضوع سبک زندگی را شکل داده است.
- مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش: ادبیات تولید شده در این موضوع در شبکه کتابخانه‌های کشور (مجموعه کلیه کتاب‌های دارای فیفا و منتشر شده) و درگاه رسمی مقالات نور، انسانی و پایگاه مقالات علمی کتابخانه ملی. مهم‌ترین کلیدواژه‌های این پژوهش «سبک‌زندگی»، «مصرف» و «سبک‌زندگی اسلامی» بوده است.
- جستجو و انتخاب متون مناسب: بیش از ۲۱۰۰ کتاب در سامانه کتابخانه ملی و ۳۴۰ مقاله (که در عنوان سبک زندگی داشته‌اند) از جستجوها به دست آمده است. از بین کتاب‌ها ۱۴ کتاب و ۳۰ مقاله در تحلیل نهایی باقی ماندند.^۱
- استخراج اطلاعات متون: جدول شماره ۲۱ خلاصه اطلاعات لازم از کتب و مقالات است. به جهت پرهیز از به طول انجامیدن موضوع، توضیحات هر منبع تنها در جدول ارائه شده است.
- تجزیه و تحلیل یافته‌های کیفی: در پژوهش حاضر انواع رده‌بندی و طبقه‌بندی به دست آمده و گزارش شد.

---

۱ ملاک‌های گزینش مقالات مبتنی بر پژوهش بودن، دارای مسئله‌شناسی، روش‌شناسی و چارچوب بحث کامل، در بازه زمانی قرار گرفتن و تاکید بر مطالعات سبک زندگی اسلامی بوده است. درباره کتب نیز علاوه بر پژوهشی بودن، پرتیراژ بودن (چاپ‌های متعدد یا تیراژ بالای ۱۰۰۰) و انتشار در نشرهای دانشگاهی، نشرهای معتبر در حوزه علوم انسانی مثل نی، ثالث، شیرازه، آگاه، علمی فرهنگی و یا نشرهای موسسات دینی مثل دانشگاه امام صادق، دانشگاه امام حسین، آستان قدس رضوی، حوزه‌های علمیه جزو ملاک‌های گزینش بوده است.

- کنترل کیفیت و ارائه یافته‌ها: پس از ارائه نیم‌رخی از وضعیت نشریات، با رویکرد انتقادی تلاش شده هم نقدها و راهکارهای متون استخراج و دسته‌بندی شود هم بخش‌هایی که از نظر محقق خلأ و جای خالی بحث‌ها بوده در جمع‌بندی ارائه شده است.

نیم‌رخ پژوهش‌های منتخب

در این پژوهش ۱۴ کتاب و ۳۰ مقاله مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. از بین کتب ۱۱ کتاب تبلیغی - مروری، ۳ کتاب تحقیقاتی - اسلامی و ۱۰ کتاب اسلامی - ترویجی بوده‌اند. از منظر روش‌شناسی ۱۰ مقاله با روش کمی، ۱۰ مقاله با روش کیفی و ۱۰ مقاله مرور و توصیف بوده است. در میان کتب ۵ کتاب با روش مشخص کیفی و ۹ کتاب در حد مرور و توصیف بوده‌اند.

دسته‌بندی نظریات درباره مفهوم عام سبک‌زندگی در مقالات و پژوهش‌هایی که رویکرد علمی داشته‌اند به قرار زیر است:

- نگاه نئومارکسیستی و اهالی مکتب انتقادی با ارجاع به نظریات مارکس، لوکاچ^۱، آدورنو^۲ ۱۹۶۳ و مارکوزه^۳ ۱۹۷۹
- سبک‌زندگی نمایشی و مصرف ارتباطی با نظریات زیمل ۱۹۸۷، وبلن ۱۳۸۳، داگلاس و ایشرود ۱۹۹۶ و بوردیو ۱۹۸۴
- سبک‌زندگی خلاق و مصرف ابداعی با نظریه‌پردازی فیسک ۱۹۹۸
- سبک‌زندگی پست مدرن و مکتب بیرمنگهام و نظریه‌پردازان مطالعات فرهنگی چون دوسرتو^۴ و بنیامین^۵
- مدرنیته متأخر و مطالعات فرهنگی و نظریات جامعه‌شناسان شاخصش گیدنز^۶ و اینگلهارت^۷
- سبک‌زندگی و نظریه‌پردازان حوزه فردی و روانشناسی با ارجاع مکرر به آدلر^۸
- سبک‌زندگی دینی و اشاراتی به کارهای پیتر برگر^۱

1 György Lukács
2Theodor W. Adorno
3 Herbert Marcuse
4 Michel de Certeau
5Walter Benjamin
6 Anthony Giddens
7Ronald Inglehart
8Alfred Adler

- نظریه‌پردازان مسلمان که به جز منابع اصلی مسلمین مثل قرآن و روایات، می‌توان به برخی از کتب سیره یا کتب مرتبط مثل *الحیات* مرحوم علامه حکیمی یا *مفاتیح‌الحیات* علامه جوادی‌آملی اشاره کرد.
- در ادامه جداول محتوایی منابع مورد مطالعه قرار گرفته ارائه می‌شود.

جدول شماره ۱: نیمرخ محتوایی مقالات مورد مطالعه

اسم و تاریخ	نظریه و روش	مسئله	نتایج و راهبرد
فرجی و کاظمی ۱۳۸۸	تحلیل ثانویه	وضعیت دینداری در ایران چگونه است؟ بعد اعتقادی/مناسکی/تجربی/فکری/پیامدی	تمامی چهار بعد دین داری (مناسکی، اعتقادی، تجربی و پیامدی) روند مشخصی را طی نکرده‌اند. اعتقادات دینی بالا و افزایشی بوده‌اند. پیامدهای دینی به دلیل فقدان داده‌های کافی و معتبر، روند نامشخصی دارد، در برخی موارد در طی چند سال اخیر کاهش داشته/ رفتارهای فردی دینی روندی پائین یا نسبتاً صعودی داشته‌اند اما برخی مناسک جمعی روندی نزولی داشته. وضعیت زنان در این بعد متفاوت با سایر ابعاد است.
محمود نجاتی حسینی ۱۳۹۱	هایدگری و گادامری / تحلیل ثانویه	نحوه توجه به نماز و ماهیت کمی و کیفی ایفای این فریضه/خاستگاه چالش‌های اجتماعی فرهنگی نمازخوانی چیست؟	انواع رویکردها به نمازخوانی: آگاهی کمینه و حداقلی از فلسفه نماز/ اعتقاد اکثریتی و بیشینه به وجوب فریضه نماز/ اعتقاد نسبی ولی بیشینه به تدین بدون نماز/ رفتار اکثریتی و بیشینه در نمازخوانی فرادا/ بازاجتماعی شدن دینی کمرمق و فرهنگ نماز کمرنق/ واقعیت شکاف بین باور به نماز و رفتار نمازخوانی
کرمی‌فهی و زادسر ۱۳۹۲	وبر، گلاک، استارکو، بورديو / پیمایش/۳۶۱/ زن بالای ۲۰ سال شهر تهران	ارتباط میان دینداری و سبک‌زندگی	با کمرنگ شدن اقتدار نهادهای سنتی دینی و رواج انتخابگری فردی در حوزه دین و ترکیبی شدن اصول فکری و عقیدتی، سخنگویان دین، دیگر تنها عامل اثرگذار بر واکنش افراد نسبت به مسائل مختلف اجتماعی، تصمیم‌گیری‌ها و نظرات نیستند/ با افزایش دینداری زنان، سبک‌زندگی آنان به سمت شیوه سنتی‌تر متمایل می‌شود./ بی‌شکلی دین‌ورزی ایجاد شده که از بروز و رسوخ باورها و ارزشهای مدرن در دین و رشد نهادها و کارگزاران جدید دینی حکایت می‌کند، مانع ترسیم هنجارهای نهادی شده عمومی، گردیده است.
محسن موحدی ۱۳۹۳	پیمایش / فرهنگیان نجف آباد	نقش سیاست‌های پنج نهاد مهم فرهنگی جمهوری اسلامی ایران	غنی‌سازی مطالب کتب درسی دوره‌های مختلف تحصیلی درباره سبک‌زندگی اهل‌بیت/ انجام مطالعات و تحقیقات پیرامون فرهنگ عمومی در زمینه سبک‌زندگی اهل‌بیت/ ساخت برنامه

اسم و تاریخ	نظریه و روش	مسئله	نتایج و راهبرد
حاجیان و قهرمانی نژاد ۱۳۹۳	تحلیل محتوا و امکان سنجی / تحلیل محتوای سه اثر بزرگ دینی	امکان و زمینه‌های ارتقا، ژرف‌اندیشی و گسترش سبک زندگی دینی در جامعه ایرانی / بررسی میزان کفایت، پاسخگویی و انطباق الگوهای دینی سبک زندگی با شرایط موجود	مجموعه تحولات جامعه ایرانی: فردگرایی و تغییر شبکه روابط سنتی در خانواده و... - تکثر فرهنگی و رشد قبیله‌گرایی‌های نوین، امکان انتخاب‌های چندگانه، افزایش شکاف‌های اجتماعی فرهنگی، رواج هرج و مرج (انارشیک شدن)، تنوع‌طلبی، تمایزطلبی و ایجاد جهان‌زیست‌های مختلف - رشد لذت‌گرایی، فراغت‌جویی، ارضاطلبی و مصرف‌گرایی / الگوی دینی سبک زندگی، اغلب وجه تجویزی و توصیه دارد / الگوی دینی سبک زندگی، اساساً جذابیت‌هایی برای جامعه دینی داشته است اما برای زندگی امروزی نیاز به ارائه تفاسیر و برداشت‌های جدیدی دارد / الگوهای سبک زندگی دینی تنوع و تکثر لازم را نداشته و اثر مشخصی بین معتقدان و دینداران ندارد / ترکیب و همسازی سبک زندگی دینی با شرایط بومی و محلی و حتی هم‌زیستی با عناصر فرهنگ مدرن امکان پذیر است / حذف یا حداقل شدن دین در زندگی اجتماعی ممکن نیست، از سویی جامعه دینداران مخاطب الگوها باید باشند. دنبال یکسان‌سازی یا یکسان‌نگاری نباید بود.
اصمی و گروسی ۱۳۹۳	سوبل و ادلر و بوردیو و ... / پیمایش ۹۰۰ نفر از دانشجویان	عوامل موثر بر سبک زندگی دینی	سبک زندگی دینی دانشجویان در وضعیت متوسط بوده، با سرمایه فرهنگی، نگرش دینی و نگرش جنسیتی ارتباط معناداری دارند. / سبک زندگی دانشجویان دختر با کسب ۸۲٫۵ درصد دانشجویان پسر با کسب ۸۹ درصد در رتبه متوسط هستند و در بین دانشجویان پسر، ابعاد خانوادگی، دفاعی و سلامت در سطح بالایی قرار دارند.
شهلا باقری ۱۳۹۴	بوردیو / پیمایش بین ۲۰۰ نفر از دانشجویان	موقعیت دینداری در انتخاب معیارهای مختلف سبک زندگی زنان دانشجو	معیارهای سبک زندگی دینداران، برحسب «مصرف و اولویت‌های هزینه‌ای»، «اوقات فراغت» و «مدیریت بدن»، تبعیت بیشتری از توصیه‌های دینی دارد و دانشجویان بادی‌نگاری پایین‌تر، متفاوتند و معیارهای بیشتری دارند.
فیروزآبادی و میرزایی و ۱۳۹۴...	گیدنز و زیمل / پیمایش ۳۸۲ نفر در شهر و ۱۹۴ در روستا	رابطه‌ای میان مفاهیم سبک زندگی (الگوی تغذیه، مدیریت بدن، الگوی خرید پوشاک و اوقات فراغت) و هویت مذهبی	در جامعه روستایی جهت رابطه مستقیم و در جامعه شهری رابطه این دو معکوس است. در هر دو جامعه بین دو متغیر جنسیت و تحصیلات با هویت مذهبی رابطه‌ای معنادار وجود دارد. اما در هر دو جامعه سن رابطه معناداری با هویت مذهبی ندارد / با تضعیف منابع هویت‌ساز سنتی (نژاد، سن، طبقه اجتماعی)، منابع هویت ساز غیر سنتی (مصرف، ذائقه و سبک‌های زندگی) نقش مهمی در شکل بخشی به هویت افراد پیدا کرده‌اند.
محمدصادق مزینانی ۱۳۹۴	متون اسنادی و توصیفی دینی / مروری	مهم‌ترین رسالت حوزه در فرهنگ‌سازی سبک زندگی اسلامی	نمایاندن سبک زندگی اسلامی، شناساندن نمونه‌ها و شاخص‌ها، اصلاح رفتار متولیان، نقد الگوها و نمونه‌های منفی، سبک‌های ویران‌گر و انگیزاندن روح‌ها، روانها و خردها برای سرلوحه زندگی قرار دادن سبک زندگی اسلامی و پیوند دقیق و سازنده و اثرگذار با نظام اسلامی،
مجیدکافی ۱۳۹۴	مصاحبه نیمه متمرکز	مدل گسترش سبک زندگی اسلامی	اصلاح بینش به اصلاح سیاست، کنترل آسیب‌ها، اصلاح سبک زندگی عام و اصلاح سبک زندگی خاص و گسترش سبک زندگی اسلامی خواهد رسید.
امینی و حلال خور ۱۳۹۴	گیدنز / توصیفی و تحلیلی	اصلی‌ترین مؤلفه‌های سبک زندگی دینی از دیدگاه رهبری	اندیشه: ایمان / علم و آگاهی / پرهیز از تقلید / توجه به نمادهای دینی / توجه به ارزش‌های فرهنگی و تاریخی / الگوگیری از اهل بیت / خلیقات فردی: لباس و پوشش / خوراک و آشپزی / تفریح / اصلاح الگوی مصرف - خلیقات: قانون مداری - کسب و کار: وجدان‌کاری / کار جمعی

اسم و تاریخ	نظریه و روش	مسئله	نتایج و راهبرد
بنائیان و... ۱۳۹۴	تحلیل محتوای نظام مقوله‌ای قیاسی	تحلیل مفهوم شبکه مفهومی وساختار مفهوم سبک‌زندگی اسلامی ایرانی	همسویی دیدگاه رهبری در آئینه قرآن و روایات با ساحت‌های شش‌گانه، و عناصر پنج‌گانه (تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق) و عرصه‌های چهارگانه ارتباطی (خود، خالق، خلق و خلقت) و مؤلفه‌های پنج‌گانه برنامه درسی (اختار، هدف، محتوا، روش و ارزشیابی) شناسایی گردید
زینب محمدزاده ۱۳۹۵	توصیفی و همبستگی دانشجویان	تاثیر سبک‌زندگی اسلامی بر روابط فردی اجتماعی و خانوادگی	سبک‌زندگی اسلامی بر روابط فردی اجتماعی و خانوادگی دانشجویان تاثیرگذار است. سبک‌زندگی اسلامی بیشترین همبستگی (مستقیم و مثبت) را با روابط خانوادگی افراد داشته است.
افخمی و توکلی ۱۳۹۵	ادلر / پیمایش ۱۶۶ کارمند پژوهشگاه صنعت نفت	رابطه بین سبک‌زندگی اسلامی و سرمایه اجتماعی	سبک‌زندگی اسلامی بر روی سرمایه اجتماعی اثر مثبت، مستقیم و معنادار؛ بر روی سرمایه روان‌شناختی اثر مثبت، مستقیم و معناداری دارد. سرمایه روان‌شناختی در رابطه بین سبک‌زندگی و سرمایه اجتماعی نقش میانجی معناداری را دارد.
عطادخت و ۱۳۹۵...	پرسشنامه استاندارد/ پیمایش ۳۷۷ نفر از زنان	رابطه تعارضات خانوادگی و سبک‌زندگی اسلامی	مؤلفه‌های اجتماعی، باورها، اخلاقی، مالی، خانوادگی، سلامت، تفکر و علم، امنیتی - دفاعی و مؤلفه‌های زمان‌شناسی سبک‌زندگی اسلامی با کلیه مؤلفه‌های تعارضات زناشویی رابطه منفی و معکوس دارند.
کاویانی و فولادی ۱۳۹۵	بررسی / اسنادی	روش‌های اصلاح سبک زندگی	۱. در مطالعات سبک‌زندگی ایرانی - اسلامی، به نقش جامعه و ساختارهای اجتماعی، کمتر توجه شده است. ۲. این ساختارها و نهادها، در فرایند تربیت و رشد، افراد را به انتخاب سبک‌زندگی متناسب با خود رهنمون می‌کنند. ۳. تعیین و تغییر و اصلاح سبک‌زندگی از طریق ساختارهای اجتماعی، امری تدریجی است، نه دفعی؛
مظاهری و ۱۳۹۶	متعدد/ توصیف و مرور	مؤلفه‌های سبک‌زندگی اسلامی	ده مولفه اجتماعی، عبادی، باورها به مفاهیم هستی‌شناختی، اخلاق، اقتصاد، سلامت، علم، دفاعی و زمان‌شناختی به عنوان مؤلفه‌های سبک‌زندگی.
احمد شاکر نژاد ۱۳۹۷	اسنادی و استنادی	عقاید معنویت‌گرایان جدید و خداشناسی پانتیستی	بروز نشانه‌هایی چون زندگی در لحظه، تقدیس ندای درون، تعامل با خداوند از طریق عشق به خود، دوست داشتن دیگران از طریق خوددوستی، دیدن هر چیز در شعاع وجودی خود و تأکید بر خودشکوفایی و خودبسندگی در سبک‌زندگی معنویت‌گرایان جدید محتمل باشد.
رستمی و ۱۳۹۷...	کتابخانه‌ای	شاخص‌های کلامی ارتباط یا نامحرم از منظر آیات و روایات	پرهیز از لحن عاطفی و محتوای کلامی تحریک‌آمیز، پرهیز از شوخی‌های کلامی و صحبت‌های خودمانی، مدیریت ارتباط کلامی به اندازه نیاز و ضرورت و ایجاد ارتباط کلامی در قالبی معروف و شایسته.
محمدحسن احمدی ۱۳۹۹	متعدد/ تحلیل انعکاسی متن	چگونگی ارتباط‌بخشی بین متن دینی و مسائل سبک‌زندگی	بررسی «نوع طبقه‌بندی گزاره‌های دینی»، «تحلیل کمی گزاره‌های دینی»، «سیاق گفتاری و نوع خوانش متن دینی» و «انتقال تمدنی معارف»/ «جملات منتقله» و «جملات نشان‌دار» در انتقال سبک‌زندگی اسلامی، به‌مراتب، دارای کارکرد بیشتری نسبت به اخبار آحاد و درگیر شدن در نزاع‌هایی چون «حجیت خبر واحد» یا «تقدم بررسی سندی یا محتوایی» است.
شاهی و هندی ۱۳۹۹	پیمایش ۸۴ نفر از کارکنان شرکت نفت	روابط میان سبک‌زندگی اسلامی و اثربخشی زندگی در یک مدل مفهومی	سبک‌زندگی اسلامی با غنی‌سازی کار یا خانواده و اثربخشی زندگی رابطه معناداری دارند/ ترویج و نهادینه‌سازی سبک‌زندگی مبتنی بر جهان‌بینی الهی می‌تواند به غنی‌سازی دوجانبه کار یا خانواده و در نتیجه ارتقای اثربخشی زندگی نیروی کار منجر گردد.
فرشته	کتابخانه‌ای	آسیب‌شناسی رشد	در سطح کلان، بی‌توجهی به رویکرد جامعه‌نگر، تعصبات قومی و

اسم و تاریخ	نظریه و روش	مسئله	نتایج و راهبرد
ابوالحسنی ۱۳۹۹		اخلاق اجتماعی	عادت‌واره‌ها، روش آموزش اخلاق، فرار از قانون، عدم نظارت همگانی، جزئی‌نگری و سخت‌یابی اصول اخلاقی و بی‌توجهی به اصول ثابت و همه‌جانی/ آسیب‌های سطح خرد، نظیر عدم تعقل، جهل، شعار پاک‌ی دل، دین‌داری نادرست، خودخواهی، دنیاگرایی، ظاهرپرستی و.../ آسیب‌های محیطی (تأثیر جامعه و فرهنگ، خانواده، دوستان و...)
هاشمیان ۱۳۹۹	تحلیل مضمون	کارویژه‌های روحانیون در تعامل با نظام	این پژوهش به ۲۴۹ مضمون پایه و ۲۹ مضمون سازمان‌دهنده و نیز الزامات و چگونگی تحقق کارویژه‌های روحانیت دست یافت.
محسن صبوریان ۱۳۹۹	بوردیو ووبر/تحلیل اسنادی	مراحل تکاملی پیش‌روی انقلاب از منظر سبک‌زندگی	در مراحل پنج‌گانه تکاملی، از دو مرحله‌ی اول یعنی پیروزی انقلاب اسلامی و نظام‌سازی اسلامی عبور کرده‌ایم و در مرحله‌ی سوم و دولت اسلامی به سر می‌بریم. پس از آن به مرحله‌ی جامعه اسلامی و نهایتاً تمدن اسلامی خواهیم رسید. در مراحل پیش‌روی تکامل انقلاب، مهم‌ترین شاخص‌های سبک‌زندگی مرتبط با مسئولان «سلامت اعتقادی و اخلاقی»، «روحیه‌ی خدمت به خلق»، «عدالت» و «سلامت اقتصادی» و در ارتباط با مردم عبارت است از «امر به معروف و نهی از منکر»، توجه به مقوله‌ی «تعلیم و تربیت» و همچنین «استمرار انقلاب» و ارزش‌های اساسی آن است.
چراغی و... ۱۳۹۹	اشبه آزمایشی ۷۰ زن	پیش‌بینی تاب‌آوری	آموزش سبک‌زندگی و مهارت‌های مقابله دینی داده شد. اثر آموزش بر تاب‌آوری بعد از آزمون مجدد معنادار بود.
مجیدامامی (موسوی) ۱۳۹۹	نقد ادبیات سبک‌زندگی/ مروری	وضعیت امروز سبک‌زندگی	رعایت انقلاب یعنی تمدن نوین اسلامی/ سردرگمی جامعه در انطباق و فرهنگ‌پذیری نسبت به شرایط تاریخی، جهانی و میراث انحطاط قبلی جهان اسلام/ پایین آمدن سطح مقاومت در برابر همگون‌سازی و تهاجم فرهنگی بیگانه
رضا داوری (موسوی) ۱۳۹۹	ندارد / مروری	خطر سبک‌زندگی مصرفی کنونی	با بعضی دست‌ورعمل‌های ساده نمی‌توان از گسترش سبک‌زندگی جهانی جلوگیری کرد/ سبک‌زندگی غربی از لوازم تجدد و جلوه جهان جدید بلکه عین آن است/ باید دانست که اولاً آداب و عادات دیگران همواره و ضرورتاً از سنخ ردایل نیست، ثانیاً جهان را با تغییر ظواهر آداب و عادات دگرگون نمی‌توان کرد./ مقابله با وجه عملی سبک‌زندگی بی‌اهمیت
محمد کاویانی ۱۴۰۰	ندارد / مروری	نقش حکومت اسلامی و قوانین بین‌الملل در سبک‌زندگی مردم و جامعه	۱. سبک‌زندگی اسلامی در پنج مقیاس فردی، خانوادگی، اجتماعی، حکومتی و بین‌المللی قابل بررسی است؛ ۲. این پنج مقیاس به‌صورت دایره‌های متحدالمرکز قابل نمایش هستند؛ ۳. حکومت و قوانین بین‌الملل تقریباً دایره‌های دیگر را در درون خود هضم می‌کنند؛ ۴. بدون وجود حکومت اسلامی داشتن سبک‌زندگی اسلامی کامل «حتی در مقیاس فردی» ممکن نیست؛ ۵. آثار حکومت اسلامی باید در قالب قوانین و مقررات و نهادها و سازمان‌ها و غیره متجلی شود
رسا و فراهانی ۱۴۰۰	آدلر و گیدنز / اسنادی	علل پیدایش یا شیوع سبک‌هایی از زندگی غیر دینی	گرایش به غیر خدا، جهل و نادانی؛ تقلید و ایستایی؛ سفاقت و بی‌عقلی؛ کبر و نخوت؛ تکذیب و رویگردانی؛ بهانه‌گیری و توقع؛ هواپرستی و دنیاگرایی؛ غفلت و فراموشی؛ اغواء و فریب شیطان؛ حسادت و زیاده‌خواهی؛ از جمله علل گرایش به سایر سبک‌های زندگی است.
مجلس آذر... ۱۴۰۰	آمیخته اکتشافی	سبک‌زندگی اسلامی و شکاف بین نسلی	تدوین الگوی تربیتی والدین مبتنی بر سبک‌زندگی اسلامی

جدول شماره ۲: نیم‌رخ محتوایی کتب مورد مطالعه

نام نویسنده	سوال اصلی	نظریه و روش‌شناسی	نتایج
مهدوی‌کنی ۱۳۸۶	بررسی نقشی که دین در فرایند تحولات نوین داشته/ سخنرانی‌های مذهبی و شرکت‌کنندگان	ویر و آدلر و.../ تحلیل محتوا و مصاحبه عمیق	ارائه شاخص‌های سبک‌زندگی و انواع سبک‌زندگی/ رابطه را نشان داده و علیرغم انسجام اولیه رها شده است/ برقراری پل‌هایی برای مطالعه درون دینی و برون دینی و استفاده از این مطالعه به نفع هریک
رحمانی و... ۱۳۹۲	ارتباط میان معرفت دینی و دینداری	مرور نظری و پژوهش‌ها	ارائه نیم‌رخ شخصیتی درباره سبک‌زندگی اسلامی
کاویانی ۱۳۹۲	تهیه ابزار برای سنجش سبک‌زندگی اسلامی	درخت زندگی آدلر/ تهیه شاخص‌ها	روایتی از سبک‌زندگی در غرب و همه چیز حتی الگوهای حجاب ایرانی متصل به غرب/ تهیه پرسشنامه استاندارد
ندیری و... ۱۳۹۳	توصیف تعارض‌های فرهنگی ایران	توصیف و روایت	توصیف سبک‌زندگی در روانشناسی/ جامعه‌شناسی/ علوم پزشکی/ دینی/ در مقیاس فردی/ خانوادگی/ اجتماعی/ حکومتی
کاویانی ۱۳۹۳	ارتقای توانمندی دانشی و بینشی اساتید	آدلر و روانشناسی/ توصیف و روایت	نویسنده در کتاب به درخت زندگ و مفاهیم آن اشاره کرده است.
علی اشرف نظری ۱۳۹۵	چیستی سبک‌زندگی، چیستی هویت، بازشناسی سبک‌زندگی اسلامی - ایرانی	ارائه نظریات موجود/ مرور	مدیریت بدن در سبک‌زندگی، عزت نفس از طریق کالا و مصرف/ تنش‌ها و خشونت‌های اجتماعی ناشی از سبک‌زندگی مدرن/ تاثیر و پیامد رسانه و شبکه‌های ماهواره‌ای خارجی: دروغ‌گویی، خشم و تعرض به حقوق دیگران، تزلزل نهاد خانواده
خراسانی و عزیز ۱۳۹۷	تعامل میان ریشه‌های جامعه‌شناختی سبک‌زندگی و موضوع سبک‌زندگی دینی و بازنمایی پیچیدگی‌های آن	ترکیب نظریات/ مرور و تبیین	نقد مطالعات سبک‌زندگی اسلامی بخاطر صرفا روانشناسی بودن و ندیدن مطالعات اجتماعی/ ناقص دیدن مطالعات بورديو در پژوهش‌ها/ لزوم در نظر گرفتن روابط قدرت/ توجه به دلایل تغییرات در سبک‌زندگی/ در سایه بودن سبک‌زندگی/ اصول جامعه مشترک اسلامی (تفاضل - فرح - تساهل - هم زیستی اجتماعی - عدالت و اخلاق)/ نقد حصرگرایی در دین‌شناسی/ نقد تحویل‌نگری و خاص‌انگاری امور در دین/ توجه به چندتباری مسائل دینی/ چالش اخباری‌گری فرهنگی/ نقد اجتهادهای موجود و لزوم اجتهاد الگونگر/ ارائه مولفه‌های سنجش موقعیت‌مندانه
ن.فاضلی و شریفی ۱۳۹۹	ارزیابی درباره تاثیرات فرهنگی و اجتماعی اقدامات انجام شده شهرداری تهران	نظریه‌های شاخص/ تحلیل محتوای اسناد شهرداری و اسناد مرتبط/	ارزش حیا و حیات طیبه و پرهیز از تجمل و... مبتنی بر بیانات رهبری و روایات/ فراترکیب پژوهش‌ها/ جایگاه سازه‌های بنیادین دینی در عرصه های سبک‌زندگی کجاست؟ برپایه اسناد بالادستی جایگاه مفاهیم معطوف به سبک‌زندگی دینی چیست؟
زائر ۱۳۹۳	سبک‌زندگی چیست و چه باید کرد	توصیف و مرور	کتاب مجموعه سخنرانی‌هاست و فرم علمی ندارد. اما از منظر پرداختن به مسائل نسل جوان با دیدی روشن اهمیت دارد.

نام نویسنده	سوال اصلی	نظریه و روش‌شناسی	نتایج
محمدصادق کوشکی ۱۳۹۳	آیا انقلاب اسلامی به عنوان یک تفکر جامع درباره شیوه زندگی دیدگاه خاصی دارد	اتوصیف و مرور	سبک‌زندگی غربی و آمریکایی را به انجا مختلف نقد می‌کند و به مرور آنچه در جامعه از آن وجود دارد می‌پردازد. اعتقاد دارد که تحولات رفتاری مردم برنامه‌ریزی شده نبوده است و اگر استراتژی دقیق برای سبک‌زندگی دینی بود از آن حمایت می‌شد.
محمدعلی زم ۱۳۹۴	نمایش سبک‌زندگی مرتبط با سنن دینی و ارتباط با واقعیت‌ها و ضرورت‌های جهان مدرن	اتوصیف و روایت	فصولی درباره معرفت آداب شخصی و ادبیات ارتباط با خود/ معرفت آداب بندگی و ادبیات ارتباط با خدا/ معرفت آداب اجتماعی و ادبیات ارتباط با دیگران/ معرفت آداب زیست و ارتباط با طبیعت/
میرباقری ۱۳۹۵	مفهوم و قلمروهای سبک‌زندگی و الگوها و زیرساخت‌های سبک‌زندگی اسلامی	اتوصیف و روایت	درباره الگوی خوراک، پوشاک، مسکن، تحصیل، اشتغال، ازدواج، تفریح و ... از منظر اسلامی. /تحصیل زنان قطعه‌ای از پازل سبک‌زندگی غربی است. توقع اشتغال نیز به دنبالش می‌آید. نقش و موقعیت زن و مرد تغییر می‌کند.
موسوی‌فر ۱۳۹۵	مهم‌ترین ساختارها و طبقه‌بندی‌های پیشنهادی برای سبک‌زندگی	بررسی اندیشمندان مسلمان/ توصیف و روایت	موانع پژوهشی در مطالعات سبک‌زندگی دینی: جدا پنداشتن دین از زندگی اجتماعی تا منطقه‌الفراغ پنداشتن تمام مباحث سبک‌زندگی و تفریط در تشخیص موضوع در مسائل سبک‌زندگی و تسامح در مستندات آن
مریم چاوشی ۱۳۹۹	مبنای برنامه‌سازی در حوزه سبک‌زندگی اسلامی ایرانی	زیمیل و بوردیو/ مصاحبه تخصصی	مبتنی بر سوالات مولفه‌های اخلاق/ مالی/ سلامت/ دفاع امنیتی/ زمان‌شناسی/ تفکر و علم به وظایف/ خانواده/ اجتماعی/ عبادی و ... در نظر گرفته شده است.

ابعاد دینداری

در این پژوهش‌ها ابعاد دینداری را مناسکی، اعتقادی و پیامدی تقسیم کرده‌اند. ایرانیان از منظر اعتقادی کاملاً دیندارند. وجود خدا و توکل و اطمینان به او به شکلی ثابت و بیش از نود درصد ایرانیان را دربرگرفته است. از منظر مناسک دینداری، روزه و نماز و ... هرچند روند نزولی داشته اما شیب آن به شدت کم بوده است. از طرفی همچنان بازه ۷۰ تا ۸۵ درصد را دربرمی‌گیرد. (غفاری، ۱۳۹۴؛ کاظمی و فرجی، ۱۳۸۹) اما درباره دینداری پیامدی که مهم‌ترین ویژگی آن اخلاق و ارزش‌های اجتماعیست با بحران جدی روبرو هستیم.

شیوع و بروز نکات مثبت و منفی اخلاقی می‌تواند انسجام اجتماعی ایجاد کند. اعتماد و همبستگی بیافریند و یا گاهی مخل امنیت و آرامش گردد. متأسفانه روال‌های اخلاقی به گواهی کلیه پژوهش‌های صورت گرفته نزولی است. موضوعاتی چون دروغ، پارتی‌بازی، چاپلوسی، فاصله زیاد تا شایسته‌سالاری و مواردی مشابه این، صفاتی است که به شکل مداوم در حال افزایش

است. (غفاری، ۱۳۹۴، ۱۳۹۳؛ پژوهشگاه ۱۳۹۵) آنچه مهم است اینکه نمی‌توان انتظار سبک‌زندگی سالم داشت و به ویژگی‌های اخلاقی یک جامعه و یا تصور جامعه از ویژگی‌های اخلاقی رایج در آن بی‌اعتنا بود.

نکته قابل توجه در همه مطالعات، دینداری اجتماعی و باور به دینداری جامعه است. این دو عدد کاملاً از هم متمایز است. افراد در اغلب پژوهش‌ها خود را دیندار می‌دانند. اما باور دارند که جامعه از نظر دینداری شیب تند و منفی داشته است و روبه بدتر شدن نیز می‌رود. (رجب‌زاده، ۱۳۸۲؛ گودرزی، ۱۳۸۳) یکی از دلایل این نگاه اجتماعی به بروز و شیوع ارزش‌های منفی اخلاقی بازمی‌گردد. اتفاقی که پیامدهای اجتماعی دینداری را در جامعه کم‌رنگ نموده و از همین‌رو قضاوت درباره دینداری اجتماعی متفاوت ساخته است.

تعلقات مذهبی و ارزشی

براساس مجموع تحقیقات تجربی و میدانی که به برخی از آنها اشاره شده، بروز تحولات مهم فرهنگی زیر در جامعه ایرانی مشهود است:

- بی‌شکلی جامعه مدرن، نظام‌گرایی، بی‌اصلی، گشودگی
  - تغییر گرایش‌های ارزش و رشد علم‌گرایی و عقلانیت ابزاری
  - تغییرات در سبک‌زندگی، الگوی ازدواج، تفریح و مصرف
  - فردگرایی، لذت‌گرایی، مصرف‌گرایی، تغییر اوقات فراغت
  - جهانی‌شدن، جهان‌وطنی، ارزش‌های جهان‌وطنانه
  - رواج انواع دینداری‌ها، تضعیف ادیان تاریخی، ویتترین ادیان
  - بهره‌گیری سرمایه جنسی و سیاست بدن
  - افزایش حس آزادی و اختیار در زندگی
  - شهری شدن، صنعتی شدن و تکنولوژی: کاهش نظارت‌های بومی و محلی
  - تضعیف نهاد خانواده و خویشاوندی: رابطه عاطفی عشق محورانه
  - پافشاری بر انتخاب و اختیار افراد
  - رشد سکولاریسم (دین فردی) (حاجیان و قهرمانی‌نژاد، ۱۳۹۳)
- چنانچه مشاهده می‌شود بخش زیادی از موارد بالا به تغییرات ارزشی یا تعلقات مذهبی و شیوه دینداری افراد بازمی‌گردد. نمی‌توان این تغییرات را در تعلقات و باورهای دینی برای

مطالعه سبک‌زندگی از نظر دور داشت. شاید بتوان گفت یکی از دلایل حساس شدن سیاستمداران و مبلغان مذهبی نسبت به وضع موجود همین تغییرات یاد شده باشد. در راستای تغییرات بالا و در ادامه فرایندهای جهانی شدن، تحول در نگاه‌های مذهبی نسبت به محارم، مصرف، بدن و پوشش پیش آمده است. انواع باورهای تساهل و تسامح مذهبی و تغافل نسبت به گناه دیگری از موارد توصیه شده در دین اسلام بوده است. اصالت فرح و تبلیغ آن و شکل‌گیری پادگروه‌های مرتبط با آن، بنیادگرایان دینی را درمقابل این گروه قرار داده و دوقطبی ایجاد شده (پذیرش و طرد موارد یادشده) عاملی برای ایجاد فاصله میان الگوهای ارزشی و نگرشی و عدم اعتماد به دیندارانه رفتار کردن جامعه شده است. (الهی و عزیزی، ۱۳۹۷:۲۲۹)

چنانچه در پژوهش‌های مختلف دیده می‌شود تعلقات مذهبی هم بر سبک‌زندگی و هم بر شاخص‌های دیگری از سبک‌زندگی اثرگذار است. تعلقات مذهبی بر نوع ارتباطات و یا تحصیل زنان هم اثرگذار است. اگر قرار به مقابله با سبک‌های زندگی غربی است، نیاز به تقویت سبک‌زندگی سنتی یا دینی است. مذهب باید ارزش فرهنگی مقاوم در برابر فرهنگ غرب باشد. اخلاق را ذیل این بخش می‌توان دید. (فردرو، ۱۳۹۳)

متغیرهای مناسک مذهبی و هویت مذهبی رابطه منفی با ازخودبیگانگی دارد. از طرفی هرچه تعلق مذهبی بیشتر باشد سبک‌زندگی سنتی‌تر خواهد بود. این رابطه تعریف شده در بخش زیادی از مطالعاتی است که ارتباط دین و سبک‌زندگی را سنجیده‌اند. برخی از متفکرین بر این باورند که علیرغم ترویج سبک‌زندگی دینی، آنچه بیشتر توصیه می‌شود سبک‌زندگی تقلیدی است تا سبک‌زندگی تحلیلی. همین مهم یکی از دلایل دوری گزیدن از این سبک‌زندگی در شرایط حاضر شده است. (حاجیانی و قهرمانی‌نژاد، ۱۳۹۳)

برخلاف جوامع غربی ما نه با ایدئولوژی‌های انسانی در برابر ایدئولوژی دینی مواجه شدیم و نه دین به قلمرو خصوصی پناه برده است. عرفی شدن در جامعه ما به معنای عقلانی شدن، تخصصی شدن و تمایزیابی ساختی- کارکردی، دیوانسالارانه شدن و خودمختاری خرده سیستم‌های جامعه از دین است. (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۲)

مطالعات سبک‌زندگی دینی و جنسیت

در بخش زیادی از مطالعاتی که مختص سبک‌زندگی اسلامی نگاشته شده و بعضاً به مرور و توصیف و توصیه اکتفا کرده مسئله جنسیت و خصوصاً زنان مورد توجه قرار گرفته است. هر نوع

مدیریت بدن از جمله پوشش و حجاب در این نوع نگاه مورد توجه است. هرگونه کنشگری زنان اعم از تحصیل و اشتغال را در ارتباط با سبک زندگی می‌دانند. در بسیاری از این قبیل مطالعات انواع تغییرات را نیز برآمده از سبک زندگی زنان خوانده‌اند.

نمونه‌ای از این رویکرد را که زنان را عامل ولنگاری و پیدایش معصیت در جامعه و از دست رفتن جامعه می‌دانند در متن زیر می‌شود دید:

«الگوی تحصیل غربی هم الگوی نوینی در خدمت اهداف سرمایه‌داری و هماهنگ با سایر سبک‌ها و الگوهای اجتماعی است. به عنوان مثال محور اصلی در تغییر جایگاه زنان، باسواد شدن و تعلیم و تربیت آنها به مفهوم غربی است و این باسوادسازی و ارتقاء تحصیلات، قطعه‌ای از پازل سبک زندگی غربی است که با قطعات دیگر آن دستگاه هماهنگ است و آنها را هم به دنبال می‌آورد. وقتی باسواد شدن زنان به دانشگاهی شدن آنها و دانشگاهی شدن به فراگیری فرمول‌ها و ارزش‌های خاص تعریف شد، بلافاصله توقع اشتغال هم پیدا می‌شود که این توقع، روابط و نقش‌های زن و مرد را در خانواده تغییر می‌دهد. همچنین مفهوم مشارکت اجتماعی، دگرگون می‌شود، چرا که وقتی زن از مهارت‌های خاصی برخوردار شود متناسب با آن اشتغال اجتماعی ایجاد می‌شود و مفهوم مشارکت اجتماعی تبدیل پیدا می‌کند. در این بین آرام آرام از جاذبه‌های زنانه هم در محیط کار و محیط اجتماعی استفاده خواهد شد و نمایش جذابیت‌های جنسی، ارزشمند تلقی می‌شود. اینجاست که نظام سرمایه‌داری شهوات را هم به نفع خود ساماندهی کرده و ساختارهایی برای آن به وجود می‌آورد و مفهوم خانواده را تغییر می‌دهد و همجنس‌گرایی و سایر فعالیت‌های ناسازگار با ساختار خانواده را به قانون تبدیل می‌کند. (میرباقری، ۱۳۹۵: ۱۶)

و یا در بیانیه‌ای که واحد خواهران حوزه علمیه قم به نگارش درآورده، نسبت به تغییر و تحولات در خانواده ابراز نگرانی کرده است: «گزارش‌هایی چون افزایش طلاق‌های ناشی از نارضایتی جنسی، ظهور پدیده‌های جدید در روابط زناشویی متأثر از سریال‌های ماهواره‌ای که به خیانت در روابط زناشویی عقلانیت می‌بخشد. گزارش‌هایی از منابع رسمی مبنی بر تغییر الگوی انتقال ایدز از اعتیاد تزریقی به رفتارهای پرخطر جنسی، خبر کشف شبکه‌هایی که به روابط نامتعارف جنسی اشتغال داشته‌اند، و اخباری از افزایش تورهای مسافرتی به مراکز توریسم جنسی و توریسم با محوریت لهو و لعب». (حوزه علمیه، ۱۳۸۹)

اما به نظر می‌رسد بجز کارهای مرتبط با سبک‌زندگی اسلامی در اغلب کارهای پژوهشی تغییرات در فعالیت‌های اجتماعی زنان به عنوان یک واقعیت روایت و در برخی موارد تفاوت‌هایی که بر سر راه رشد و پیشرفت زنان است بازگو می‌شود. به عنوان مثال تفاوت تقسیم کار بین زنان و مردان، تأکید بر اشتغال صرف زنان در رشته‌های فرهنگی و هنری، افزایش مشارکت زنان در آموزش عالی، فراغت، تفریح و مشارکت در فعالیت‌های مختلف، خرید کردن، پاساژگردی و ... متغیرهایی هستند که تحت تأثیر جنسیت درآمد و محاسبه شده است. در واقع به نظر می‌رسد «جنسیت به عنوان متغیری فراطبقاتی عمل می‌کند». (فاضلی، ۱۳۹۳: ۱۰۰)

انواع سبک‌زندگی دینی

یکی از موضوعات مهم و در ارتباط با سبک‌زندگی دینی موضوع حکومت دینی در جامعه است. وجود قوانین و سیاست‌های دینی خود عاملی برای تلفیق سبک‌زندگی‌ها شده است. در واقع برهم کنش زیست دینی مردم با فعالیت نهادهای حکومتی سبک‌زندگی‌های جدیدی را نیز آفریده است. تاثیرات فضای جهانی و مدرن شده را نیز نمی‌توان بر این سبک‌زندگی‌ها نادیده گرفت.

• سبک‌زندگی دینی

عمل تمام و کمال به باورها و اعتقادات و مناسک دینی. از الف تا ی زندگی را مبتنی بر تعالیم دینی ساختن و درگیر ظواهر و زیست روزمره نشدن. شاید این خالصانه‌ترین سبک‌زندگی دینی است که در اغلب کتاب‌ها با استعانت از آیات، روایات و احادیث توصیه شده است. انواع کتب با عناوینی چون سبک‌زندگی علوی، مهدوی، رضوی، فاطمی (اشاره به القاب چهارده معصوم و یا رهبران ایران) نمونه‌هایی از آثاری در این سبک و سیاق است.^۱

• سبک‌زندگی انقلابی - بسیجی - ایدئولوژیک

نمونه‌ای از این سبک‌زندگی را می‌توان به شکل ایدئولوژیک تحت عنوان سبک‌زندگی انقلابی و یا بسیجی دید. سبکی که شاید بیش از هر چیز مرجع ابتدای انقلاب داشته باشد. دیندارانی که

۱ این مجموعه مطالعات در بین نمونه‌های مورد مطالعه این مقاله نیست. اما با رجوع به کتابخانه ملی ایران می‌توان موارد زیادی را مشاهده کرد. از آن جمله می‌توان به چند منبع زیر اشاره کرد: خلیلی، احمد؛ ۱۳۹۹: سبک زندگی فاطمی، قم، نشر حکیم روز / مینایی‌پور، مرضیه؛ ۱۳۹۸: سبک زندگی دینی با تأکید بر آموزه‌های مهدوی، تهران، نشر آوای علی / ایمان‌زاده، علی؛ ۱۳۹۸: سبک زندگی علوی، تبریز، نشر عصر زندگی

با ساده‌زیستی در راه تحقق حکومت اسلامی گام برمی‌داشتند. بخش زیادی از کسانی که در مدارس و دانشگاه‌های دینی تحصیل کرده‌اند، اعضای بسیج مساجد، سازمان‌ها و دانشگاه‌ها را می‌توان در این دسته گنجانید. می‌توان این سبک‌زندگی را سبک‌زندگی سیاسی مرتبط با حاکمیت جمهوری اسلامی دانست.

به عنوان مثال صادق کوشکی (۱۳۹۳) باور دارد که «تحولی که در رفتارهای اجتماعی مردم بعد از انقلاب اسلامی رخ داد برنامه‌ریزی نشده بود، تحولی بود که خود جامعه به تدریج به آن رسید، ... یعنی در واقع اگر این روش‌ها از جانب حاکمیت برنامه‌ریزی می‌شد، مورد حمایت قرار می‌گرفت و به شکل سبک‌زندگی انقلاب اسلامی ثبت می‌شد». (کوشکی، ۱۳۹۳: ۸۶)

برخی پیشنهاد اعمال سیاست‌های سبک‌زندگی از بالا و کنترل‌کننده‌تر نسبت به وضع موجود را در کنار فعالیت‌های ترویجی داده‌اند. برخی به سخت‌گیرانه‌تر شدن سبک‌زندگی علاقمند بودند. این درحالیست که در بخش دیگری از پژوهش‌ها درباره ناکارآمدی فشارهای موجود درباره سبک‌زندگی مانند پوشش سخن گفته‌اند.

در میان پژوهش‌هایی که در این دسته قرار گرفته‌اند گروه دیگری به هژمونی سبک‌زندگی دینی ترویج شده توسط نهادهای رسمی (سبک‌زندگی ایدئولوژیک) اشاره کرده‌اند. بی‌شکلی دین‌ورزی ایجاد شده که از بروز و رسوخ باورها و ارزش‌های مدرن در دین و رشد نهادهای جدید دینی در کنار دین سنتی حکایت می‌کند، مانع ترسیم هنجارهای نهادی عمومی گردیده است (کرمی و زادسر، ۱۳۹۲) و همین موضوع عاملی شده که زندگی روزمره، الگوی مقاومت در برابر نهادهای سلطه شده است. الگوی پوشش و حجاب را می‌توان در این مسیر تفسیر کرد. (وئوقی و خواجه‌زاده، ۱۳۹۴)

• سبک‌زندگی سنتی

در کنار دو سبک‌زندگی دینی و ایدئولوژیک، می‌توان سبک‌زندگی سنتی را برشمرد. سبکی که می‌تواند تلفیقی از دو سبک‌زندگی یاد شده باشد، اما آن‌ها نباشد. این سبک بیش از هرچیز به دوران پیشامدرن باز می‌گردد.

«نکته قابل تأمل آنکه به طور عمده سنت به مثابه امری تاریخی دیده می‌شود، در حالی که در معنای سبک‌زندگی سنت به مثابه سیره جایگاه قابل تأملی دارد. تحول سنت به مثابه سیره زندگی، اسلامیت فرامکان و فرازمان را در حدود ارزشی عرفی محدود می‌کند. امری که می‌تواند

به نوعی ارجاع به سبک زندگی پیشامدرن و بدیلی پادفرهنگی برای جامعه مدرن تلقی گردد». (فاضلی و شریفی، ۱۳۹۹: ۱۲۸)

• سبک زندگی تلفیقی

جامعه مدرن و ویژگی‌های امروزمین سبک زندگی، واقعیت زندگی‌ها را چندتکه (بریکولاژ) کرده و سبک زندگی دینی نیز از آن بی‌بهره نمانده است. حضور نسل‌های جدید در خانواده‌های دینی و تکثر موجود در سبک زندگی‌ها، عاملی شده که از هر سبک گلچینی به دست آمده و مورد توجه قرار گیرد.

مسئله‌شناسی مطالعات سبک زندگی دینی

موضوع سبک زندگی اسلامی در قالب‌های مختلفی چون سبک زندگی ائمه و اولیای دین یا سبک زندگی زمامداران بزرگ جامعه ارائه شده است. تعداد زیادی از پژوهش‌ها مرور کتابخانه‌ای و اسنادی بر روایات و سخنان بزرگان است. مروری که در کنار هم قابلیت ترویج این سبک زندگی را دارد. در این مرور هم به زندگی افراد اعم از زن و مرد یا جوان و پیر پرداخته، هم تلاش شده نقش تعاملات فرد با خودش، خدا، جامعه، طبیعت را در نظر بگیرد. رابطه فرد با حکومت هم تا حدی مورد ارزیابی قرار گرفته و از سویی تلاش شده خصلت زمامداران از منظر اسلام را از نظر بگذرانند. این مطالعات ترویجی کمتر از اصول علمی پیروی کرده‌اند. البته این به معنای آن نیست که مطالعات سبک زندگی دینی به تمامی غیر پژوهشی بوده‌اند. نمونه‌هایی از پژوهش‌های شاخص سبک زندگی اسلامی در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است.

در بخشی دیگر از پژوهش‌ها از طریق سنجش دینداری میزان بروز و ظهور این سبک در جامعه بررسی شده و با متغیرهای دیگری سنجیده شده است. در واقع در بسیاری از مطالعات همبستگی ارتباط شاخص‌هایی مثل جنسیت، تحصیلات، سرمایه فرهنگی یا مصرف فرهنگی و ... را با سبک زندگی دینی سنجیده‌اند.

در دسته دیگری از مطالعات تلاش شده شاخص‌های اصلی و علمی سبک زندگی دینی به پژوهشگران عرضه شود. در این دسته از پژوهش‌ها با کمک مطالعات علمی و روایات بر آن شده‌اند تعدادی شاخص برای سنجش به دست آید که این مطالعات هدفمندتر و استاندارد دنبال شود. می‌توان به پژوهش کاویانی چنین نگاه کرد. (کاویانی، ۱۳۹۲)

بخشی از این مطالعات با تکیه بر دیدگاه رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب بر این باورند که «نهایی‌ترین و اساسی‌ترین هدف سبک‌زندگی ساخت تمدن اسلامی است. در حقیقت سبک‌زندگی یکی از دو رکن اساسی تمدن نوین اسلامی، یعنی جنبه نرم‌افزاری تمدن اسلامی است». (موسوی‌فر، ۱۳۹۵: ۲۹) به نظر می‌رسد از همین‌روست که پرداختن به مسئله سبک‌زندگی بسیار جدی در تمام این‌سال‌ها دنبال شده است.

مطالعات انتقادی سبک‌زندگی اسلامی هم کم نبودند. مطالعاتی که به بدون تنوع بودن سبک‌زندگی، تجویزی بودن و غیر جذاب بودن آنها اشاره می‌کند. (حاجیانی و قهرمانی‌نژاد، ۱۳۹۳) یا اشاره به از دست رفتن مرجعیت سخنگوهای دینی و بی‌شکلی دین‌ورزی علیرغم گسترش نهادها و کارگزاران جدید دینی کرده است. (کرمی قهی و زادسر، ۱۳۹۲) یا اینکه تأکید شده اصول جامعه مشترک اسلامی تغافل، فرح، تساهل، هم‌زیستی اجتماعی، عدالت اجتماعی و اخلاق در بسیاری از سبک‌های زندگی ترویج شده دیده نمی‌شود. (الهی و عزیزی، ۱۳۹۷) از دیگر نقدهایی که می‌توان از درون مطالعات اسلامی به الگوهای سبک‌زندگی دینی مشاهده کرد موضوع حصرگرایی در دین بوده است. عدم توجه به چندتباری بودن مسائل دینی و اخباری‌گری فرهنگی را مانع از رسیدن به سیره و الگوهای عملی سبک‌زندگی دینی دانسته‌اند. (الهی و عزیزی، ۱۳۹۷)

از دیگر نقدهای برآمده در این مطالعات جدا پنداشتن دین از زندگی اجتماعی تا منطقه‌الفراغ پنداشتن تمام مباحث سبک‌زندگی و تفریط در تشخیص موضوع در مسائل سبک‌زندگی و تسامح در مستندات آن (موسوی‌فر، ۱۳۹۵: ۱۹۹) بوده است. کنار گذاشته شدن سویه انتقادی مطالعات جامعه‌شناسی و بسط سیطره کمی مطالعات علوم اجتماعی از یک‌سو و تأثیر ادبیات روانشناسی و ارجاع اعمال به نیت و اراده فرد نیز از دیگر انتقادات مطرح بوده است. (الهی و عزیزی، ۱۳۹۷: ۱۵)

از دیگر رویکردهای این نوع مطالعات تبلیغ برخی روحیه‌ها و یا رفتارهای عملی برای رسیدن به سبک‌زندگی دینی است. مرگ آگاهی در عین زندگی (ذکائی و امن‌پور، ۱۳۹۱)، روحیه جهادی و خدامحوری و دنبال کردن سبک‌زندگی زمامداران و ترویج آن‌ها (برزگر، ۱۳۹۸)، توجه به معرفت‌آداب زندگی و ارتباط با خدا (زم، ۱۳۹۴) و مواردی از این دست از موضوعاتی است که در این پژوهش‌ها دنبال شده است.

در دیگر موارد، درباره انواع سبک‌های دینداری اعم از تکثرگرایی، شمول‌گرایی و انحصارگرایی (میرزایی و باباصفری، ۱۳۹۴) سخن گفته شده است. توجه به انواع ارتباطات و ارتباطات کلامی و نامحرم (رستمی و مرادخانی ...، ۱۳۹۷)، توجه به پوشش دینی، واجبات و محرمات و مسائل اجتماعی دیگر از موضوعات این قبیل مطالعات به حساب آمده‌اند.

سبک‌زندگی دینی با نوع زندگی سلامت محور، نوع استفاده از رسانه، جنسیت، تحصیلات زنان و مصارف فرهنگی همبسته است.

جمع‌بندی انتقادی

چنانچه گفته شد در این پژوهش ۳۰ مقاله و ۱۴ کتاب از خلال تعداد بسیاری متون گزینش شده با محتوای سبک‌زندگی دینی، جهت فراترکیب انتخاب شده‌اند. تلاش شد تا حدودی محتوای این متون به شکل تفسیری مورد توجه قرار گرفته و حتی بخش‌های انتقادی متون به تفکیک، دسته‌بندی و عرضه گردد.

در بین پژوهش‌های کمی مورد مطالعه، اغلب محققین به تبیین یک رابطه همبستگی بسنده کرده بودند. در بین متغیرها چندان به موضوعاتی چون پایگاه اجتماعی، عدالت، قدرت و انواع همبستگی‌های اجتماعی اشاره نشده بود و چنانچه پیشتر هم ذکر آن رفت به نگاه فردی و روان‌شناسانه بسنده شد. هرچند که جمیع تحقیقات سیاستگذار برای این سبک‌زندگی فردی، کنترل‌ها و برنامه‌های نهادی و ساختاری را پیشنهاد داده بودند.

سبک‌زندگی دینی بدون گسترش عدالت به عنوان یکی از اصول دین بی‌معناست. اما مفاهیمی چون ظلم و بی‌عدالتی در اندیشه مطالعات سبک‌زندگی اسلامی رایج کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. در سوبه‌ای دیگر اساساً مطالعات سبک‌زندگی دینی در بهترین حالت بعد از وظایف مردم اشاراتی به وظایف زمامداران دارد. درباره نظام‌های حکمرانی حرفی زده نمی‌شود. درباره مسئولیت علما و زمامداران سخنی به میان نمی‌آید.

در میان پژوهش‌های مبتنی بر نظریات پیشرو نیز بوردیو بیشترین ارجاع را داشت. اما این نکته جالب توجه است که ذکر نظریات به شکل مروری بوده و شاهد گفتگوی انتقادی با این نظریات نبوده‌ایم. از طرفی در بسیاری از موارد عدم فهم دقیق نظریات، چون مورد بوردیو باعث ساده‌سازی نظریه و تقلیل تبیین‌های مبتنی بر این نظریات به صفات و انتخاب‌های شخصی شده است.

به نظر می‌رسد می‌بایست در مسئله شناسی تلفیقی از دغدغه‌های جامعه‌ای که مردمش مسلمانند و حکومتش جامعه دینی مطالبه می‌کند، به همین‌طور یک نسل جهانی شده ارائه داد. باید به جنبش‌های اجتماعی جدید توجه کرد. باید انواع مصرف را دید و به مقوله مصرف متظاهرانه و علاقمندی به تمایز در این جامعه پرداخت. در مطالعاتی که صرفاً به سبک زندگی اسلامی پرداخته‌اند توجه زیادی به این جامعیت نشده است. به نظر می‌رسد گستره مسئله و شرایط موجود سیاسی و اجتماعی حتی در موضوع و مسئله سبک‌زندگی هم قطب‌بندی ایجاد کرده، گویی جمعیتی تنها باید مسئله جهان جدید داشته باشند و گروهی دیگر مسئله دین یا سنت. از این‌رو این دو دستگی و عدم تلفیق باعث شده موضوعات و مطالعات جامع نباشند و یا اگر هم جامع هستند، توسط قطب‌های مختلف خوانده نشده و انباشت علمی صورت نگیرد.

بخش زیادی از مطالعات درباره سبک‌زندگی دینی را می‌توان در زمره مطالعات سیاستگذارانه دید و بخش بیشتری را در حوزه ترویج. مطالعات ترویجی سبک‌زندگی دینی از پرشمارترین مطالعات است. در واقع به محض جستجوی کارهای مرتبط با سبک‌زندگی بانبوهی از کتب و مقالاتی روبرو می‌شویم که سنت علمی خاصی را دنبال نمی‌کنند و مروری از روایت‌ها و حرف‌های خوب است. باید‌ها و نباید‌هایی که جهت کسب رضایت پروردگار باید رعایت کرد. در این کارها ردی از وضعیت روز جامعه نیست. دغدغه‌های اساسی شهروندان شهرهای مدرن که علاقمند به زیست مسلمانی هستند کمتر مورد توجه قرار گرفته است. همین موضوع زبان مطالعات را از زبان آشنای نسل جدید دور کرده است.

به نظر می‌رسد در این مطالعات مؤلفه‌های سبک‌زندگی دینی به تمامی ترویج نمی‌شود و تنها بر بخشی از آن که پوشش و ظاهر است تأکید بسیار می‌شود. موضوع علم و تفکر، پاکدستی و شفافیت‌های مالی، سلامت و بهداشت، خانواده، باورها و اعتقاداتی که در آن خشونت یا تعصب چنان پررنگ نیست، اصول اجتماعی و انسجام بخش و ... در این مطالعات کمتر دیده و توجه شده و تنها مناسک و امور مرتبط با فقه پررنگ گشته است. در سبک‌زندگی دینی آنقدر که مناسک و ظواهر از ارزش و توجه برخوردار است موضوعات اخلاقی مورد مذاقه قرار نمی‌گیرد و این از ضعف‌های بزرگ این مطالعات است. از طرفی تأکید بیش از اندازه بر وظیفه‌محوری سبک‌زندگی دینی مانع تمیز دو کفه حق و تکلیف در این مطالعات چندان شده است و چنین به نظر می‌رسد زیستن در هوای سبک‌زندگی دینی، زیستن در قید تعهداتی است

که افزایش یافته است و شاید در دنیای معناشده با عقل ابزاری امروز و لذاگرایی و فراغت‌جویی گسترده، فایده‌هایش معنادار نباشد.

گاهی در مطالعات، حرف زدن از خرده‌فرهنگ‌های دور راحت‌تر از حرف زدن درباره سبک‌زندگی دینی می‌شود. گویا خط‌کشی‌ها و خط قرمزها به یکباره پررنگ‌تر می‌گردد. امکان احضار ایده‌های خلاقانه از دست می‌رود. از همین‌روست که گویا انبان مطالعات دینی علیرغم بهره‌مندی از بودجه‌های بسیار و تولیدات بالا بسیار خالیست. درواقع مهم‌ترین آفت مطالعات سبک‌زندگی دینی دولتی بودن و فرمایشی بودن آن‌هاست. عاملی که باعث توجه بیشتر به کمیت کارها به نسبت کیفیت آن‌ها شده است.

منابع

- ابوالحسنی نیارکی، فرشته؛ ۱۳۹۹: آسیب‌شناسی رشد اخلاقی در زیست اجتماعی اسلامی از منظر قرآنی، پژوهش‌نامه سبک‌زندگی بهار و تابستان - شماره ۱۰، ۹۱-۱۱۶
- احمدی، محمدحسن؛ ۱۳۹۹: جایگاه متن در تقریر سبک‌زندگی اسلامی، پژوهش‌نامه سبک‌زندگی بهار و تابستان - شماره ۱۰، ۹-۲۷
- اصمی اصطهباناتی، مریم؛ گروسی، سعیده؛ ۱۳۹۳: سبک‌زندگی دینی و عوامل موثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال چهارم، پیاپی ۱۳، ۵۱۵-۵۳۸
- افخمی اردکانی، مهدی؛ توکلی، عبدالله؛ ۱۳۹۵: توسعه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در پرتو سبک‌زندگی اسلامی، دوفصلنامه مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال ده، شماره ۱۹، پاییز و زمستان، ۳۱-۵۴
- الهی خراسانی، علی؛ عزیزی، علیرضا؛ ۱۳۹۷: سبک‌زندگی مفهوم‌شناسی و نظریه‌ها، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول
- امینی، نوروز؛ حلال‌خور، کوثر؛ ۱۳۹۴: مولفه‌های سبک‌زندگی دینی از دیدگاه مقام معظم رهبری، نشریه مهندسی فرهنگی، سال نهم، شماره ۸۴، تابستان، ۱۰-۲۹
- باقری، شهلا؛ ۱۳۹۴: بررسی رابطه سبک‌زندگی و دینداری زنان دانشجوی دانشگاه خوارزمی. دوفصلنامه پژوهش‌های انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده، دوره سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۶۱-۱۷۵
- باقری، یاسر؛ غفاری، غلامرضا؛ ۱۳۹۹: تحلیل انتقادی، کوششی روش‌شناختی برای مواجهه با مناسبات قدرت، فصلنامه علمی روش‌شناسی علوم انسانی، زمستان، سال ۲۶، شماره ۱۰۵، ۸-۶۹

- برزگر ماهر، زینب؛ زرقانی، حسن؛ ۱۳۹۸: سبک‌زندگی اسلامی سیاسی، قم، انتشارات سربداران
- بنائیان سفید، محمد؛ یارمحمدیان، محمد حسین؛ کشتی‌ارای، نرگس؛ آقاپور، سیدمهدی؛ ۱۳۹۴: واکاوی مفهوم سبک‌زندگی اسلامی-ایرانی از دیدگاه مقام معظم رهبری در اینه ایات و روایات، مدیریت فرهنگی، سال نهم، شماره سی‌ام، زمستان، ۵۹-۹۰
- جوادی یگانه، محمدرضا؛ ۱۳۹۵: وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، دفتر طرح‌های ملی وزارت ارشاد (سال انجام ۱۳۹۴)
- چاوشی، سیده‌مریم ۱۳۹۹: سبک‌زندگی، از ایده تا سوژه: سوژه‌های برنامه‌سازی در حوزه سبک‌زندگی اسلامی ایرانی. قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه، نشر دین و رسانه.
- چراغی، معصومه؛ پیراهری، نیره؛ بقایی سرابی، علی؛ کاشانی، مجید؛ کفاشی، مجید؛ ۱۳۹۹: پیش‌بینی تاب‌آوری براساس مولفه‌های اجتماعی (دیدگاه اعتقادی و سبک‌زندگی) در زنان درگیر به بلایای طبیعی، پژوهش اجتماعی پاییز، شماره ۴۸، ۸۱-۱۰۲
- حاجیانی، ابراهیم؛ ۱۳۸۶: الگوهای سبک‌زندگی ایرانیان، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، چاپ اول
- حاجیانی، ابراهیم؛ قهرمانی‌نژاد شایق، بهالدین؛ ۱۳۹۳: امکان‌سنجی تحقق سبک‌زندگی دینی (اسلامی) در جامعه ایران (بر اساس سه اثر مفاتیح‌الحیات، الحیات، سراج الشیعه)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۳، شماره ۴، زمستان، ۵۱۳-۵۳۸
- خانواده و مصرف کالاهای فرهنگی جدید، بیانیه تحلیلی دفتر مطالعات و تحقیقات زنان (حوزه‌های علمیه خواران) به مناسبت روز زن، خرداد ۱۳۸۹، نشر دفتر مطالعات و تحقیقات زنان
- خورشید، صدیقه؛ شاهی، طاهره؛ هندی، اسفندیار؛ ۱۳۹۹: تبیین روابط میان سبک‌زندگی اسلامی، غنی‌سازی کار یا خانواده و اثربخشی زندگی نیروی کار سازمان (زمینه مطالعه: نیروی کار شرکت نفت نوشهر)، پژوهش نامه سبک‌زندگی، بهار و تابستان، شماره ۱۰، ۶۹-۹۰
- ذکایی، محمدسعید؛ امن‌پور، مریم؛ ۱۳۹۱: تاریخ فرهنگی بدن در ایران، انتشارات تیسلا، چاپ اول
- رجب‌زاده، احمد؛ ۱۳۸۲: رفتارهای فرهنگی ایرانیان، موج اول، دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (سال انجام ۱۳۷۸)
- رجب‌زاده، احمد؛ ۱۳۸۳: رفتارهای فرهنگی ایرانیان، موج دوم، سازمان تبلیغات اسلامی (سال انجام ۱۳۸۲)
- رحمانی فیروزجاه، علی؛ سهرابی، سعیده (۱۳۹۲). سبک‌زندگی و دینداری. تهران: نگاه بینه.
- رسا، امید؛ فراهانی، محمد؛ ۱۴۰۰: علل و منشأ تفاوت سبک‌زندگی انسان‌ها از دیدگاه قرآن، مطالعات قرآنی تابستان، شماره ۴۶، ۱۲۳-۱۴۳

- رستمی، سمیه؛ مرادخانی، احمد؛ سالاری‌فر، محمدرضا؛ شفیعی مازندرانی، سیدمحمد؛ ۱۳۹۷: بررسی شاخص‌های ارتباط کلامی با نامحرم با رویکرد سبک‌زندگی اسلامی، دوفصلنامه سبک‌زندگی، سال چهارم، شماره ۷، پاییز و زمستان، ۱۱۱-۱۲۵
- رضایی، عبدالعلی؛ ۱۳۸۰: ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج اول، دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (سال انجام ۱۳۷۹)
- رئوف موسوی، سید ابراهیم؛ ۱۳۹۹: مسئله سبک‌زندگی، شرکت انتشارات سوره مهر، چاپ اول
- زائری، محمدرضا؛ ۱۳۹۳: سبک‌زندگی: نگاهی به زندگی دینی مسلمانان ایرانی. اصفهان: آرما.
- زم، محمدعلی؛ ۱۳۹۴: رساله تشریفات: سبک‌زندگی ایرانی اسلامی. تهران: کتاب جمه‌پور
- سراج‌زاده، سیدحسین؛ باقری، لیلیا؛ ۱۳۹۶: تحلیل نظام‌مند پژوهش‌های سبک‌زندگی بعد از دهه ۸۰، مطالعات فرهنگ - ارتباطات، دوره ۱۸، شماره ۳۷، بهار، ۱۳۱-۱۶۲
- سفیری، خدیجه؛ صدفی، ذبیح‌اله؛ ۱۳۹۱: فراتحلیل مطالعات و پژوهش‌های جنسیت و سرمایه اجتماعی، جامعه‌شناسی کاربردی شماره ۴۷، ۳۷-۷۴
- سفیری، خدیجه؛ مدیری، فاطمه؛ ۱۳۹۰: فراتحلیل مطالعات عوامل اثرگذار براوقات فراغت، مطالعات جامعه‌شناختی، سال ۱۸، شماره ۳۸؛ ۱۴۵-۱۶۶
- شاکرنژاد، احمد؛ ۱۳۹۷: مبانی پانثیستی سبک‌زندگی در معنویت‌گرایی جدید، پژوهش‌نامه سبک‌زندگی بهار و تابستان، شماره ۶، ۲۵-۴۱
- صبوریان، محسن؛ ۱۳۹۹: سبک‌زندگی در مراحل تکاملی پیش‌روی انقلاب اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان پاییز و زمستان، شماره ۱۹، ۲۵۱-۲۷۱
- عطادخت، اکبر؛ هاشمی، جواد؛ جسارتی، علی؛ ۱۳۹۵: نقش میزان پایبندی زنان خانواده‌ها به سبک‌زندگی اسلامی در پیش‌بینی عارضات خانوادگی، دوفصلنامه پژوهش انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده، دوره ۴، شماره ۱، بهار و تابستان، ۴۹-۶۶
- غفاری، غلامرضا؛ ۱۳۸۴: سنجش سرمایه اجتماعی کشور(موج اول)، وزارت کشور
- غفاری، غلامرضا؛ ۱۳۹۳: سنجش سرمایه اجتماعی کشور(موج دوم)، وزارت کشور
- غفاری، غلامرضا؛ ۱۳۹۴: موج سوم پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، دفتر طرح‌های ملی وزارت ارشاد
- فاضلی، محمد؛ ۱۳۹۸: مصرف و سبک‌زندگی، انتشارات علمی فرهنگی، چاپ اول
- فاضلی، محمد؛ ۱۳۹۳: نگاه راهبردی به سبک‌زندگی، گزارش پژوهشی منتشر نشده
- فاضلی، محمد؛ ۱۳۸۷: تصویری از سبک‌زندگی فرهنگی جامعه دانشجویی، تحقیقات فرهنگی، سال ۱، شماره ۱، بهار، ۱۷۵-۱۹۸

- فاضلی، نعمت‌الله؛ شریفی، سعید؛ ۱۳۹۹: دین و سبک‌زندگی: بررسی تجربی در کلان‌شهر تهران، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران
- فرجی، مهدی؛ کاظمی، عباس؛ ۱۳۸۸: بررسی وضعیت دین‌داری در ایران (باتاکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته)، تحقیقات فرهنگی، دوره ۲، شماره ۶، تابستان، ۷۹-۹۵
- فردرو، محسن؛ ۱۳۹۳: سبک‌زندگی و رسانه‌های نوین، انتشارات مه‌آسا، چاپ اول
- فیروزآبادی، سید احمد؛ میرزایی، حسین، جاذبی، خالد؛ ۱۳۹۴: بررسی رابطه میان مفاهیم سبک‌زندگی و هویت مذهبی در شهر وروستا (مورد مطالعه: جوانان ۱۸-۳۰ ساله شهر بوکان و سه روستای «سلامت، کوره‌کانی و گلوان سفلی»، توسعه اجتماعی، دوره ۱۰، شماره ۲، زمستان، ۲۶-۷
- کاظمی، عباس؛ فرجی، مهدی؛ ۱۳۸۹: سنجش دینداری ایرانیان، دفتر پژوهش‌های کاربردی سازمان تبلیغات اسلامی
- کافی، مجید؛ ۱۳۹۴: مدل اصلاح و راهکارهای گسترش سبک‌زندگی اسلامی، دوفصلنامه اسلام و علوم اجتماعی، سال ۷، شماره ۱۴، پاییز و زمستان، ۷۵-۵۷
- کاویانی، محمد؛ ۱۳۹۳: چیستی سبک‌زندگی اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، مرکز چاپ و انتشارات
- کاویانی، محمد؛ ۱۳۹۲: سبک‌زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کاویانی آرانی، محمد؛ فولادی وندا، حفیظ‌الله؛ ۱۳۹۵: نقش جامعه در تغییر و اصلاح سبک‌زندگی، معرفت، سال ۲۵، شماره ۲۳۱، اسفند، ۲۷-۴۰
- کاویانی آرانی، محمد؛ ۱۴۰۰: نقش حکومت و قوانین بین‌الملل در سبک‌زندگی اسلامی؛ با رویکرد اصلاح اجتماعی، تحقیقات بنیادین علوم انسانی تابستان، شماره ۲۳، ۹۷-۱۱۶
- کرمی قهی، محمدتقی؛ زادسر، زینب؛ ۱۳۹۲: سنجش بررسی رابطه دین‌داری و سبک‌زندگی (مطالعه موردی زنان ۲۰ ساله و بیشتر ساکن شهر تهران)، زن در فرهنگ و هنر، دوره ۵، شماره ۱، ۸۵-۱۰۱
- کوشکی، محمدصادق؛ ۱۳۹۳: سبک‌زندگی به روایت انقلاب اسلامی. قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف.
- گودرزی، محسن؛ ۱۳۸۲: ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، موج دوم، دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- گودرزی، محسن؛ ۱۳۸۳: گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی در ایران، سازمان تبلیغات اسلامی
- مزینانی، محمد صادق؛ ۱۳۹۴: رسالت حوزه در نهادینه‌سازی سبک‌زندگی اسلامی، نشریه حوزه، سال ۳۲، شماره ۱۷۵، ۲۰-۶۵

- مجلس آذر، محمدمهدی؛ ناطقی، فائزه؛ غفاری، خلیل؛ ۱۴۰۰: طراحی و اعتبارسنجی الگوی تربیتی والدین مبتنی بر سبک زندگی اسلامی به منظور کاهش شکاف بین نسلی، علوم روانشناختی تابستان، شماره ۱۰۰، ۶۰۹-۶۲۰
- محمدزاده، زینب؛ ۱۳۹۵: بررسی تاثیر سبک زندگی اسلامی بر روابط فردی، اجتماعی و خانوادگی، تحقیقات جدید در علوم انسانی، بهار، دوره ۲، شماره ۳، ۱۳-۳۱
- مظاهری، حسین؛ ابراهیم پور سامانی، جمشید؛ رحیمی، سیدداریوش؛ ۱۳۹۶: مولفه ها و شاخص های سبک زندگی اسلامی، مطالعات تاریخ و تمدن ایران و اسلام تابستان، دوره ۲، شماره ۲، ۱۳-۳۹
- موحدی، محسن؛ ۱۳۹۳: وظایف سازمان ها و نهادهای فرهنگی در ترویج سبک زندگی اسلامی، سبک زندگی دینی پاییز، سال ۱، پیش شماره ۱، ۱۲۷-۱۵۴
- موسوی فر، سیدمحمدتقی؛ ۱۳۹۵: ظرفیت های پژوهش سبک زندگی از منظر آیات و روایات. انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
- مهدوی کنی، محمدسعید؛ ۱۳۸۶: دین و سبک زندگی مطالعه موردی شرکت کنندگان در جلسات مذهبی. انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
- میرباقری، سیدمحمد مهدی؛ ۱۳۹۵: نگرشی در مسئله سبک زندگی، نشر تمدن نوین اسلامی، چاپ اول
- میرزایی، حسین؛ باباصفری، نافع؛ ۱۳۹۴: بررسی رابطه نوسازی و تکثرگرایی دینی در بین جوانان شهر و روستاهای سنندج، مطالعات جامعه شناختی، دوره ۲۲، شماره ۱، ۱۰۳-۱۲۹
- ندیری، معصومه؛ محمودی، محمد هادی؛ ۱۳۹۳: لایف استایل-زندگی بدون سبک، انتشارات امیرکبیر
- نجاتی حسینی، سید محمود؛ ۱۳۹۱: واقعیت اجتماعی نمازخوانی در ایران: مطالعات نماز و نمازپژوهی ها، مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دوره ۱، شماره ۱، بهار، ۱-۳۷
- نظری، علی اشرف؛ ۱۳۹۵: سبک زندگی و هویت در ایران، انتشارات تمدن ایرانی، چاپ اول
- وثوقی، منصور؛ خواجه زاده، نسیم؛ ۱۳۹۴: سبک زندگی به منزله نوعی مقاومت (مطالعه موردی جوانان شهر دزفول)، مطالعات جامعه شناخت جوانان، سال ۶، شماره ۱۸، تابستان، ۱۴۹-۱۶۶
- هاشمیان، سیدمحمد حسین؛ میرمطلبی، سیدعلی؛ ۱۳۹۹: بررسی کارویژه های روحانیت در تعامل با نظام جمهوری اسلامی به مثابه موثرترین ساختار سیاست سبک زندگی و دین داری از منظر رهبران انقلاب، پژوهش نامه سبک زندگی بهار و تابستان، شماره ۱۰، ۱۴۵-۱۶۹
- Beck, C (2002), "Mothering multiples: a Meta synthesis of Qualitative research", MCN, the American journal of maternal/child Nursing, 28(2): 93-99

- Bench, S. and Day, T. (2010). The User Experience of Critical Care Discharges: A Meta – Synthesis of Qualitative Research. *International Journal of Nursing Studies*, 47(4):487 - 499.
- Decoster, J. (2003).meta-analysis notes. retrieved from: (<http://stat-help.com>)
- Glass, G. V. (1976). Primary, secondary and meta- analysis of research. *Educational, researcher*, 5: 3-8
- Sandelowski, M.; Barros, J. (2006), *Handbook for synthesizing qualitative research*, Springer publishing company Inc
- Sayer,Andrew (2010), *Method in social science; a realist approach*, New York: Taylor & Francis e-library
- Zimmer L. (2006), “Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts”, *Journal of Advanced Nursing* 53(3): 311-318.